

2. "עקב אשר שמע אברהם בקולי"

חילקנו את הנושא לנושאי משנה וזאת כדי ליצור מבנה רעיוני. המבנה שהצענו אינו הכרחי. וייתכנו מבנים אחרים. הנושא בנוי בצורה שניתן לשנות את סדר החלקים, ואף להשמיט חלק מהם.

בחרנו בפסוק "עקב אשר שמע אברהם בקולי" וגוי משום שהוא יכול לשמש כמוטו. ההקשר של הפסוק: ה' אומר ליצחק לא לרדת מצרימה ומבטיח לו לקיים את כל התחייבויותיו אשר הבטיח לאברהם "עקב אשר שמע אברהם בקולי" וגוי. ביקשנו מן הלומד לברוק מדוע בחרנו בפסוק זה על פי שני הסעיפים הבאים, וברו אשר יביא את התלמיד לראות את "השלם" תחילה, ומן השלם נגיע אל הפרטים ואתר כך נחזור אל השלם בסיכום הסעיפים. ננקוט בדרך זו גם להבא, על פי הגישה התבניתית בהוראה, המתבססת על הפסיכולוגיה התבניתית.

2.1 בן כמה היה אברהם כאשר הכיר את בוראו?

הצגנו סעיף זה כשאלה, משום שנראה לנו שטוב להציג נושא כשאלה כדי להפעיל את הלומד. ביקשנו מן הלומד לענות תחילה על פי ידעויותיו – כבר בנן הילדים מלמדים על פי רוב שבן שלוש הכיר אברהם את בוראו. כאן נשתדל להסביר על מה מתבססת דעה זו, ואחרות, כדי ללמד שלאגדה יש דרכים משלה להביע דעות והשקפות.

בטבלה הבאנו מקורות שונים – מקורות א-ג – והרגשנו את הגילים השונים.⁶ הטבלה מציגה את מבנה המקורות ומקילה על ההשוואה, אבל כמובן הדבר החשוב הוא לנסות להבין את הסיבות השונות שלפיהן הוצעו גילים שונים. לעניות דעתי ייתכן שהמקורות מציעים שתי גישות אל הדרך להכרת הבורא. הגישה האחת טוענת שהאמונה בבורא טבועה באדם ועל כן אפילו ילד רך יכול להכיר את הבורא, ולכן היא הציעה את גיל שלוש, שבו מתחיל הילד לשוחח עם סביבתו ויוצא קצת מעצמו. בעלי הגישה הזאת מצאו אסמכתא לרבריהם בחישוב שהובא בשולי מקור א', ולפיו חי אברהם היו מאה ושבעים וחמש שנים אבל הוא שמע בקול בוראו רק עקב שנים ["עקב אשר שמע אברהם בקולי"] שהן בגימטריה 172 שנים, מכאן שבן שלוש הכיר את בוראו.

ואלו הטוענים שבן שנה יכול הילד להכיר את בוראו, לשך גוזמא נקטו כדי לחדר גישה זו. הגישה השניה אומרת שהכרת הבורא עניין רציני הוא ומצריך ידע, הבנה ובגרות, לכן הציעו בעלי הגישה גיל ארבעים, על פי הנאמר באבות "בן ארבעים לבינה" [פ"ה מ"א]. אלו המציעים גיל חמישים אף הם נקטו באותה גישה, אלא שסבורים הם ששיא כינתו של האדם הוא גיל חמישים שכן "בן חמישים לעצה" [שם] והבנתו בשלה יותר.

5 בשלבים יותר מתקדמים יעשו זאת התלמידים עצמם במחשב, בסיוע פרויקט השו"ת.

ואין הכרח לומר שיש מחלוקת בין שתי הגישות, אלא הן מבטאות תפיסות שונות לשאלה מהי הכרת הבורא. מן הראוי לשים לב שהרמב"ם הביא שתי גישות אלה זו בצד זו כמבטאות שלבים שונים בחייו של אברהם; ומן הראוי לשים לב שאברהם עזב את חרן כהיותו בן שבעים וחמש.

ועדיין יש לשאול על סמך מה נקבע גיל ארבעים ושמונה. מובן שדעה זו נוטה לגישה השניה, ומצאה אסמכתא לרבריה בכך שאברהם היה כדור הפלגה בן ארבעים ושמונה ולא השתחף בעצתם, לכן הכיר את בוראו לכל המאוחר בגיל זה. וייתכן שהקובעים גיל ארבעים ושמונה מצאו אסמכתא מדרשית בכך שבפסוק "עקב אשר שמע אברהם בקולי" ישמור משמרתו מצותי חקותי ותורת"י יש ארבעים וחמש אותיות, ואם נצרף את שלוש המילים "מצותי חקותי ותורת"י" נקבל ארבעים ושמונה [ועיין בפירושים למקור ב: הפירוש המיוחד לרש"י, פירוש מירקין ומנחת יהודה].

לעניות דעתי, מובן מאליו שההסתמכות על החישובים השונים על פי הפסוקים היא אסמכתא גרידא ולא המקור לדעה, והצענו את המתקבל על דעתנו.⁶

השאלות ללומד:

בשאלה א' הלומד מתבקש לעמוד על על דרכי המדרש; הגימטריה עקב, והנוטריקון "אנכי". כן עליו לשים לב למשמעות הפסוק שהגימטריה נלקחה ממנו, ולשים לב שהנוטריקון נלקח מהפסוק "אנכי ה' אלקיך" העשוי לרמוז על אברהם הממליך עליו את ה'.

בשאלה ב' יהיה צורך בסיוע המורה, וניסינו (לעיל) להסביר את הדעות השונות. בשאלה ג' רצינו לכוון את הלומד להכיר בכך שהאגדה והמדרש משמשים כלי להבעת דעות והשקפות ואין בהם דעות חתוכות כמו בהלכה, ו"אין משיבין באגדה". ועל כן אין צורך ליישב סתירות בדברי אגדה של חז"ל אלא לחשוף את הכולי דעותיהם של הדרשנים, שבאו לידי ביטוי באמצעות פירוש הפסוקים בדרך הדרש. על פי רוב לא ביטאו הדרשנים במפורש את ההשקפה שאותה הם רצו לבטא באמצעות רשתתם.

6 על הגיל הכרונולוגי כסמל לכותר שכלי או בגרות וחכמת חיים, ראה גם הריון בשאלה בת כמה היתה אסתר כאשר נלקחה אל אחשוורוש. מהר"ל מפראג בספרו "אור חדש" [מהדורת פריס, עמ' 17] מביא מחלוקת בין רב ושמואל ורבנן: אחד אמר בת ארבעים הייתה, ואחד אמר בת שמונים הייתה, ורבנן אומרים: בת שבעים וחמש. ומסביר מהר"ל את דעותיהם: מי שאמר בת ארבעים כוונתו שהיתה חכמה כבת ארבעים, על פי "בן ארבעים לבינה" [אבות, פ"ה מ"א], ובגיל זה אדם מגיע לשיא בינתו שכן יש מיתאם [=קורלציה] בין כוחות הגוף ובין כוחותיו השכליים של האדם, ומגיל זה אדם הולך יורד. ומי שאמר בת שמונים סבור ש"אמרתו ימים ידברו ורוב שנים יודיעו חכמה" [איוב לב, ו], דהיינו ככל שאדם מבוגר יותר, נסיון חייו וחכמת החיים הבאה בעקבותיו רבים יותר, ונקט שמונים "כי ימי חינתו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה" [תהלים צ, י]. ורבנן האומרים שבעים וחמש, סבורים שבשנים האחרונות של אדם יש ירידה.

2.2 אברהם נלחם בעובדי עבודה זרה

בסעיף זה אנו רוצים לעמוד על כך שהאגדה מציירת את אברהם כלוחם למען האמונה בה' ולא כמאמץ גידיא. ייתכן שמגמה זו נבעה מן הרצון לראות באברהם את האב־טיפוס של מקדש ה', כפי שמציין פרופ' אורבך בדבריו, שהבאנו בסעיף 2.2.6.

גם כאן נדגיש שקריאה חוייתית היא לצורך הנאה ולצורך הנעה של הלומד לעסוק בנושא באופן מעמיק. יש להניח שרוב התלמידים, אם לא כולם, מכירים את האגדות המובאות במקורות ד-ו' ויחייחסו אליהן תחילה כאל סיפורי ילדים, ומכאן יגדר יחס של זילזול. על כן צריך המורה לחשוף את הרעיונות המונחים ביסוד האגדות על פי דברינו שהובאו לעיל. האגדות מביעות את ההשקפה שהאמונה בבורא טבעית לאדם וניתן להגיע אליה בהתכוננות בחוקיות של הבריאה ובשליטתו של הבורא עליה, דבר שאין בכוחו של האדם לעשות. הליגלוג על עובדי עבודה זרה הוא לצורך הסאטירה, דבר שגם הנביאים עושים אותו; בדורות שהדברים נכתבו היה כנראה צורך בכך. יש כאן גם ביקורת על אלו המציירים את הכוחות האלוהיים כמשקפים את אורח חייו של האדם, ביקורת המכוונת בעיקר כלפי עובדי עבודה זרה, אבל יש גם בין המאמינים באל אחד המייחסים לו תכונות של אדם.

בתחילתו של מקור ה' בא הפסוק "חתן אמת ליעקב חסד לאברהם". כאן מופיע גם היסוד הלאומי המיוחד לעם ישראל וקשריו המיוחדים עם הבורא.

מקור ו' בא לכאורה להסביר מדוע מציגת התורה "זימת הרן על פני תרח אביו" – וכי בכל מקרה שבן מת בחיי אביו מציגת זאת התורה? אמנם פסוק זה בא על דרך הפשט להסביר מדוע הלך לוט עם אברהם, אבל הדרשן מנצל עובדה זו להציג את אברהם כמקדש ה', ואולי אף לגנות בדרך אגב את אלו הבהינים את אמיתותה של האמונה על פי הצלחתם וגורלם של המאמינים בה.

את מקור ו' הבאנו גם כדי להראות שהשפה הארמית הארץ ישראלית שימשה בפי הדרשנים כלי להביע את דעותיהם ובעיקר את סיפוריהם, משום שבאותה תקופה דיברו יהודי ארץ ישראל בשפה הארמית.

לכאורה אפשר להסיק ממקור ו' שהרן מת משום שבחן את הצלחת אברהם, אך לעומת זאת מציין מקור ז' שהרן מת כאשר הוא עצמו גילה מסירות נפש למען עבודה זרה – משמע שמסירות נפש יכולה להיות גם למען אמונות הבל.

בשולי מקור ד' הבאנו שתי שאלות:

בשאלה א' יש להפנות את הלומדים לסיפור גרעון בספר שופטים, ומשאלה ב' אפשר להגיע למסקנה שהאגדה אינה מדברת לעיתים קרובות על דברים שהיו. האמת שלה אינה אמת עובדתית, אלא רעיונית, וכדין ספרות: ספרות – שלא כהיסטוריה – אינה עוסקת במה שהיה אלא במה שהיה יכול להיות [על פי אבחנת אדיסטו בפואטיקה].

דברי הרמב"ם במקור ח' הם מעין סיכום של הנושא; הבאנו את דבריו גם משום שהרמב"ם מתייחס אל אגדות אלו כאל עובדות. וירוע יחסו של הרמב"ם אל אגדות תז"ל כאל "מליצת השיר" וכדברי "משל וחידה"⁷, וצריך עיון מדוע מתייחס הרמב"ם אל דברי האגדה כאל עובדות היסטוריות.

7 ראה רבי הרמב"ם על שלוש הגישות ביחס לדברי תז"ל [הקדמה לפרק חלק, סעיף ב].

בשולי דברינו ללומד הבאנו את דברי פרופ' אורבך, שעליהם כבר עמדנו לעיל. כאן נוסיף ונדגיש שלא בכדי הציגו הדרשנים את אברהם כלוחם למען קידוש ה' – הם הציגו את אברהם כדוגמא לחיקוי לבני דורם, שכן הדרשנים ראו עצמם לא רק כחושפים משמעויות חדשות של הכתובים בדרך הדרש, אלא אף כמחנכים את קהל שומעיהם ברוח השקפותיהם.